

LIV MED AUTISM

LÄRARHANDLEDNING

FÖRORD

Serien Liv med autism producerades för att sprida kunskap om och öka förståelsen för funktionsnedsättning- en autismspektrumtillstånd (AST).

Ett *specifikt* syfte med programserien är att bidra till *utbildningen av lärare* och det är också vår utgångspunkt, när vi skriver lärarhandledningen.

Vi som resonerat oss fram till vad den här lärarhandledningen ska innehålla har olika yrkesbakgrund, livserfarenheter och roller i utbildningssammanhang. Barbro Ljungström är projektledare och producent för serien Liv med autism och har tidigare bland annat producerat program för förskola, skola och fritidshem, med pedagoger och personal som primär målgrupp. Gun-Marie Wetso har en bakgrund som förskollärare och specialpedagog i förskola och skola, är forskare i specialpedagogik och arbetar som lärarutbildare vid Högskolan Dalarna. Agneta Sommansson är Senior Advisor på Utbildningsradion och har arbetat med pedagogiska utvecklingsfrågor under en lång rad år.

Vi har enats om tre perspektiv när vi formulerat frågor till programmaterialet. Det finns givetvis fler sätt att förhålla sig till innehållet på, men lärarhandledningen har utformats utifrån följande:

Föräldraperspektivet

Barnperspektivet

Det professionella perspektivet (att utifrån sin yrkesroll möta barn och unga med autism)

Vår tanke är att de olika perspektiven ska ge en bra struktur för tittandet och väcka tankar kring bemötande och arbetssätt i barn- och elevgrupper och i samverkan med hem och familj.

Falun den 5 december 2013

Barbro Ljungström Agneta Sommansson Gun-Marie Wetso

MÅLGRUPP

Programmen kan användas i utbildning av:

blivande och verksamma *specialpedagoger och speciallärare* och

lärare i förskola och skola samt av

andra *yrkesverksamma inom barnhälsovård och barnhabilitering* som möter barn och unga med AST och deras föräldrar.

Programmen kan också användas i utbildning av *föräldrar och anhöriga* till barn som genomgår utredning eller som har fått diagnos inom autismspektrumtillstånd.

LÄRARHANDLEDNING

Det här materialet är ett komplement till åtta tv-program om autism, som producerats under 2012-13. I programmen, om vardera 28 minuter, möter vi familjer, pedagoger och forskare, som alla utifrån sina kunskaper talar om funktionsolikheter med koppling till ett liv med autism. Föräldrar och syskon beskriver vedermödor och glädjeämnen som kantat deras vardag. Vi möter dem i hemmet och följer dem i mötet med skolmiljöer, men också när barnets behov och förutsättningar utreds och när insatser planeras och följs upp.

I programmen belyses hur autismspektrumtillstånd (AST) på olika sätt påverkar livet i en familj. Vi får se hur familjemedlemmarna hanterar livet och vardagen tillsammans och hur de fått lära sig klara omställningen, när det visar sig att deras barn har en funktionsnedsättning inom autismspektrum.

Vi möter i programmen pedagoger i deras arbete och vi får ta del av deras beskrivningar av metoder och arbetssätt, som de menar underlättar omvårdnad och lärande för barnen.

Alla barn ska ges möjlighet att delta i pedagogisk verksamhet i förskola och skola. Det blir då viktigt att den verksamhet som ska ta emot ett barn har kunskaper om

hur man möter föräldrar och barn, hur man stimulerar samspel och kommunikation och hur man inrättar den pedagogiska miljön utifrån barnets behov.

INFÖR STUDIERNA

Programmen kan ses som åtta separata avsnitt, men är samtidigt upplagda som en serie, där familjer och barn skildras under olika skeden i livet. Det kan vara värdefullt att se serien i sin helhet. När man vill arbeta vidare med att förstå och reflektera föreslår vi de tre perspektiv vi inledningsvis nämnde: Föräldra-, barn- och det professionella perspektivet.

Vi går i beskrivningarna från program till program i den numrerade ordningen, men genom att välja de tre perspektiven kommer frågorna och reflektionerna att knyta samman programmen bortom en given ordning. Programmen är tydliga i sin struktur och gör det möjligt att successivt bygga på de tre perspektiven.

Till varje program finns ett antal öppna frågor som kan tjäna som underlag för diskussioner i en studiegrupp eller föräldragrupp. Frågorna kan också fungera som underlag för deltagarnas reflektioner om materialet används inom ramen för ett yrkesutbildningsprogram, en studiecirkel eller kurs.

Sist i handledningen finns förslag på litteratur och länkar till webbsidor med ytterligare material inom forskning och pedagogik, för den som önskar fördjupning i ämnet. Här finns också länkar till nätverk och föreningar som arbetar med att sprida kunskap om funktionsnedsättningen autismspektrumtillstånd (AST).

BEGREPP OCH DEFINITIONER

Idag används begreppet *autismspektrumtillstånd (AST)*. AST uppträder i många former och grader. Varje barn har sina unika förutsättningar och det är viktigt att ta vara på dessa. För att ett barn ska anses tillhöra gruppen barn med autismspektrumtillstånd ska barnet bland annat ha svårigheter med

- att tolka och förstå (innebörd i) språk,
- att kommunicera symboliskt,
- att delta i social samvaro eller lek och utbyte med andra,
- att tolka och förstå egna och andras behov och känslor och ge uttryck för dessa och
- att självständigt planera och genomföra aktiviteter i vardagen.

Det är relativt vanligt att AST uppträder i kombination med annan nedsatt funktion av något slag. Några av de barn som ni möter i programmen har tilläggsdiagnoser, vilket påverkar deras utveckling och möjlighet till progression på olika sätt.

Begrepp och definitioner förändras och utvecklas över tid genom forskning och genom praktisk erfarenhet. Till denna ständigt pågående utveckling av fackspråket finns oftast teoretiska förklaringar. Den vokabulär som förekommer i programmens dialog och dokumentära situationer är inte alltid konsekvent. I vissa kulturer har en benämning av en företeelse blivit accepterad och permanentad, medan man i en annan kultur bestämt sig för att använda modernare uttrycksätt och frångått tidigare benämningar. Ett exempel är uttrycket *Barn med särskilda behov* som fortfarande används i dagligt tal medan många pedagoger, terapeuter och forskare hävdar att man idag endast ska säga *Barn i behov av särskilt stöd*. Programmen tar inte ställning i dessa fall, men inbjuder tittaren att ta reda på orsakerna till de nya formuleringarna och diskutera vad olika uttryck signalerar och vad det säger om barn- respektive vuxenperspektiv på barn och ungas förutsättningar i skol- och hemmiljö.

Samma sak gäller uttrycket *funktionshinder* som numera används parallellt med *funktionsnedsättning*. På senare tid har man också börjat använda uttrycket *funktionsolikheter*.

I programmen nämns *LSS, Lagen om särskilt stöd och service till vissa funktionshindrade*, som omfattar barn och unga med autism. *LASS, Lagen om assistansersättning* är en annan lag som reglerar möjligheten för fa-

miljer att få avlastning i hemmet och rätt till en plats för barnet på korttidsboende. Dessa båda lagar återfinns i Svensk Författningssamling.

Det finns olika skolor för hur träning av barn och unga med diagnos inom autismspektrum bäst sker. De träningsmetoder och behandlingsformer som förekommer i serien är inte valda efter ett ställningstagande för eller emot en modell. Programmen har i stället utgått från ett barn, en familj, en klass, en grupp och valen är gjorda efter de medverkandes intresse av och vilja att medverka och berätta sin historia. De arbetssätt som vi får ta del av är kopplade till den skola just dessa elever/familjer valt. Programmen visar upp en provkarta på arbetssätt som kan analyseras och diskuteras på ett teoretiskt plan, men viktigare är hur den enskilde pedagogen agerar i mötet med eleven och hur olika professioner i praktiken tar sig an uppgiften att vägleda, utveckla och trygga barnens dagliga liv och göra dem till så självständiga individer som det finns förutsättningar för.

Det finns inget krav på att ett barn ska ha fått en diagnos för att få särskilt stöd i förskolan eller skolan. Om ett barn behöver stödinsatser ska en plan för ett sådant arbete upprättas och förskolechefen ansvara för att "personalen får den kompetensutveckling som krävs för att de professionellt ska kunna utföra sina uppgifter" (Läroplan för förskolan 2011, s. 16).

För kunskap om teori och forskning bakom olika träningsprogram hänvisar vi i slutet av denna handledning till föreläsningsserien UR Samtiden. Där finns ett rikt utbud av föreläsare som reder ut begrepp på en akademisk nivå. Tack vare denna referens- och länklista kan perspektiven fördjupas ytterligare.

STYRDOKUMENT SOM REGLERAR DET PROFESSIONELLA UPPDRAGET

Läroplan för förskolan (Lpfö 98, reviderad 2010) lyfter fram förskolans uppdrag:

Verksamheten ska vara *rolig, trygg och lärorik* för alla barn som deltar. Förskolan ska *stimulera barns utveckling och lärande* samt *erbjuda en trygg omsorg*. Verksamheten ska utgå från en helhetssyn på barnet och barnets behov och utformning så att omsorg, utveckling och lärande bildar en helhet. I samverkan med hemmen ska barnens utveckling till ansvarskännande människor och samhällsmedlemmar främjas.

Förskolan ska vara ett stöd för familjerna i deras ansvar för barnens fostran, utveckling och växande. Förskolans uppgift innebär att i samverkan med föräldrarna verka för att varje barn får möjlighet att utvecklas efter sina förutsättningar.

Verksamheten ska anpassas till alla barn i förskolan. *Barn som tillfälligt eller varaktigt behöver mer stöd och*

stimulans än andra ska få detta stöd utformat med hänsyn till egna behov och förutsättningar så att de kan utvecklas så långt som möjligt.

Personalens förmåga att förstå och samspela med barnet och få föräldrarnas förtroende är viktigt, så att vistelsen i förskolan blir ett positivt stöd för barn med svårigheter. Alla barn ska få erfara den tillfredställelse det ger att göra framsteg, övervinna svårigheter och att få uppleva sig vara en tillgång i gruppen. (s. 5)

Skollagen föreskriver att:

[U]tbildningen i förskolan ska, varhelst den anordnas, vara likvärdig. /.../ Omsorg om det enskilda barnets välbefinnande, trygghet, utveckling och lärande ska präglade arbetet i förskolan. Hänsyn ska tas till barnens olika förutsättningar och behov. Detta innebär att *verksamheten inte kan utformas på samma sätt överallt och att förskolans resurser därför inte ska fördelas lika. (2010:800)*

Arbetslaget i förskolan ska enligt Läroplanen:

[S]amarbeta för att erbjuda en god miljö för utveckling, lek och lärande och *särskilt uppmärksamma och hjälpa de barn som av olika skäl behöver stöd i sin utveckling.*

Ta vara på barns vetgirighet, vilja, lust att lära, stärka barns tillit till den egna förmågan. *[G]e stimulans och särskilt stöd till de barn som befinner sig i svårigheter av olika slag.*

Utmana barns nyfikenhet och begynnande förståelse för språk och kommunikation samt matematik, naturvetenskap och teknik.

Ge barn möjlighet att utveckla sin förmåga att kommunicera, dokumentera och förmedla upplevelser, erfarenheter, idéer och tankegångar med hjälp av ord, konkret material och bild samt estetiska och andra uttrycksformer;

Ge barn möjlighet att förstå hur egna handlingar kan påverka miljön, och ge barn möjlighet att lära känna sin närmiljö och de funktioner som har betydelse för det dagliga livet samt få bekanta sig med det lokala kulturlivet. (s. 11)

[K]ontinuerligt och systematiskt *dokumentera, följa upp och analysera varje barns utveckling och lärande samt utvärdera hur förskolan tillgodoser barnens möjligheter att utvecklas och lära i enlighet med läroplanens mål och intentioner/.../ för att göra det möjligt behöver de arbeta med dokumentation av olika slag] följa upp barns förändrade kunskaper inom olika målområden. (s. 15)*

Förskolläraren ska ansvara för att: samverka sker med personal i förskoleklass, skola och fritidshem för att stödja barnens övergång till dessa verksamheter.

Föräldrar ska ha möjlighet att påverka arbetet i förskolan. Deras perspektiv ska tas tillvara.

Förskolechefen har särskilt ansvar för att: *[F]örskolans lärandemiljö utformas så att barnen får tillgång till en bra miljö och material för utveckling och lärande [och] verksamheten utformas så att barn får särskilt stöd och den hjälp och de utmaningar de behöver. (s. 16)*

Uppdraget i Läroplan för grundskolan (Lgr 11) och Läroplan för särskolan (Lpo sär 11) skiljer sig inte från vad som föreskrivs i förskolans läroplan. Skolan ska ta ansvar för elever i behov av särskilt stöd och anpassa verksamheten.

Rektor har det övergripande ansvaret för att arbetet utformas för att möta de ungas förutsättningar. Samverkan med föräldrar ska ske. Det som tillkommer i skolans läroplan är mål för det centrala ämnesinnehållet, hur elevens ämneskunskaper ska stimuleras och bedömas i riktning mot uppställda mål i respektive ämne (svenska, matematik, engelska osv).

Elever kan följa skolans eller särskolans läroplan eller en kombination av dessa utifrån elevens förutsättningar.

Om en elev ska placeras i särskolan och följa särskolans läroplan ska det ha föregåtts av en utredning; en pedagogisk, medicinsk, psykologisk och social bedömning (i samverkan med vårdnadshavare). Resultaten ska vägas samman.

PROGRAMBESKRIVNINGAR OCH DISKUSSIONSUNDERLAG

I. EN BLICK FRÅN MIMMI

Mimmi är sex år och har efter många utredningar fått diagnosen autism med utvecklingsstörning. Idag går hon på en skola som möter henne där hon befinner sig i sin utveckling och som anpassar inlärning och träning efter dagsform och mognad. Men vägen dit har varit lång. Redan i småbarnsåldern var Mimmis hyperaktivitet svår att hantera och familjen fick rådet att placera henne på ett korttidsboende för att få avlastning i vardagen. Lite senare får hon en plats på ett heltidsboende. Att inte ha sitt barn hos sig i hemmet är en situation ingen förälder önskar, men avlastningen ger ny kraft till familjen att hitta lösningar för att träna tal och bygga relationer.

Programmet visar när föräldrar och boendestödjare tränar kommunikation via bildstöd med Mimmi under handledning av logoped. Metoden heter PECS, som står för Picture Exchange Communication System. På verksamheten Speciella arbetar pedagogen Maggie Dillner med leken för att skapa kontakt och bygga relationer med barn med autism. Mimmi besöker Speciella och verkar trivas i Maggies sällskap. Vid sex års ålder kommer Mimmi till förskolan Snäckbacken. Familjen har tilltro till skolan och kan se framtiden an med lite mindre oro.

Frågor

Mimmis föräldrar ger sina beskrivningar av hur de upplevt den första tiden med Mimmi.

- Vad vill du säga om deras upplevelser?

När en familj får ett barn med funktionsnedsättning påverkar det vardag och relationer.

- Hur ser du på familjens förutsättningar att hantera situationen den första tiden?
- Vad ser du som lätt och svårt i relationerna mellan familjemedlemmarna och i relationerna till omgivningen?
- Hur skulle *du* klara en sådan här omställning som familjen går igenom?
- Vad vill du säga om Mimmi och hennes förutsättningar och behov?
- Vad vill du säga om det stöd som ges till familjen för att hantera vardagen?
- Hur tolkas Mimmis och familjens behov av olika professioner: förskollärare, lärare, logoped och forskare? Hur tolkar *du* det?

När man möter barn med autism blir förmågan att kommunicera central. Den som är i nära kontakt med barnet behöver fördjupad kunskap om kommunikation i olika former. I programmet introduceras material och modeller för kommunikation.

- Hur ser du på dessa?
- Hur ser du på lek som kommunikation?

Med hjälp av bilder och symboler tränas Mimmi i att uttrycka behov och önskningsar.

- Vad vill du säga om det?

Framsteg får ta tid på Mimmis förskola och man utgår ifrån att hon förstår mycket?

- Hur ser du på pedagogernas förväntningar på och tilltro till Mimmis förmåga?
- Hur ser du på flickans behov och utveckling över tid?

Gestaltningen i programmen är starkt empatisk.

- Vad är det för flicka du ser?
- Vem är hon på hästryggen?
- Vem är hon bland gungor och lekredskap på förskolegården?
- Vad ger aktiviteter och lek för tankar om hur man kan stimulera till utveckling och lärande?
- Vem får blicken från Mimmi? Hur kommer det sig?
- Vad i programmet om Mimmi, hennes familj och pedagogerna omkring henne kan du ha nytta av i pedagogiska situationer och i möten med personer som har autism?

2. HUR SKA VI LÄRA OSS FÖRSTÅ KALLE?

När Kalle är tre år får han diagnosen autism. Därmed får också familjen en förklaring till hans avvikande beteende. En bestående kontakt med habiliteringen i kommunen inleds och föräldrarna får kontinuerlig vägledning. Men de åläggs också uppgiften att träna Kalle i bildstöd upp till 30 timmar i veckan i hemmet.

Familjer i liknande situation som Kalles går samman och startar en skola för barn inom autismspektrum. Kalle följer tränings skolans kurs- och läroplan. Han tränas dagligen i att kommunicera med omgivningen och har nytta av sin PECS-pärm (Picture Exchange Communication System) när han vill uttrycka önskemål och behov. Active Daily Living (ADL) är ett stående ämne på schemat. Via ADL lär man sig sköta sin hygien, klä sig efter årstiden, laga enklare mat och sköta andra dagliga rutiner. Musiken spelar en viktig roll i skolans arbete med att öva upp den sociala förmågan hos alla elever oavsett svårighetsgrad. Kalle har personlig assistans i hemmet efter skol dagens slut och bor regelbundet på ett korttidsboende.

Kalles pappa, Fredrik Hjelm, har skrivit boken *Vad händer med Kalle?* som berättar om vad som hände i familjen innan och efter att Kalle fått en diagnos, och hur man som familj lär sig leva med ett barn med samma svårigheter som Kalle.

I programmet medverkar psykologen Bo Hejlskov Elvén, som handleder personal och har skrivit böcker om hur man bemöter personer med så kallade ”problemskapande beteenden”. Hans budskap går ut på att det inte är bara är beteendet hos den som har funktionsnedsättningen som ska ändras. Pedagoger och assistenter måste också få syn på sitt eget beteende i mötet med brukaren/eleven.

Frågor

I programmet resonerar Kalles föräldrar om resan från oro och ovisshet till visshet och diagnos. De redogör för hur de på olika sätt hanterat beskedet om att Kalle har autism och hur detta förändrade deras liv.

- Kan du tänka dig in i deras situation? Hur ser du på reaktionerna?

Kalles föräldrar har successivt förlikat sig med situationen.

- Vad har verkat i positiv riktning? Hur kan du se och höra det i konkreta situationer?

Familjen får träningsprogram till Kalle. De ska jobba med bildkommunikation. För att träningen ska ha effekt behöver den ske intensivt. Kalles pappa drömmer om att Kalle en dag kan prata.

- Hur ser du på balansen mellan att vara förälder och samtidigt hinna träna Kalle 20-30 timmar i veckan?

Föräldrarna tar ett stort ansvar för att hitta en lösning som kan fungera bra för Kalle och familjen. De engagerar sig i skolan. Alla föräldrar har kanske inte den möjligheten.

- Hur ser du på att skraddarsy insatser för barn som Kalle i förskolan eller skolan?

Familjen har rätt till stöd (LASS) och avlastning (assistent) i skolan och i hemmet.

- Vad tror du man ska beakta för att få familjelivet att fungera med en assistent ständigt närvarande i hemmet?

Skolan arbetar med konkret material och tydlig struktur. Man använder en modell för kommunikation som Kalle blivit trygg med, som är anpassad efter hans intressen och förutsättningar.

- Hur ser du på den miljö och det material som används?
- Vad vill du säga om pedagogernas bemötande av Kalle?

I programmet hävdar psykologen Bo Hejlskov Elvén att sättet att bemöta en person med AST har betydelse för personens vilja att samarbeta och att vilja delta i aktiviteter. Om pedagogen erbjuder eleven/brukaren delaktighet och valmöjlighet kan negativa situationer undvikas. Det handlar bland annat om sättet att formulera sig och ställa frågor.

- Hur ser du på detta förhållningssätt från pedagogens sida?
- Vad skulle du som pedagog/personal betona i arbetet med Kalle?

Familjen ger uttryck för att de nu upplever någon slags balans och harmoni i tillvaron.

- Vad tror du kan ha varit verksamma positiva komponenter för att nå dit?
- Vad har du lärt dig av mötet med Kalle och hans familj? (Jämför med berättelsen om Mimmi och hennes familj i program 1.)

3. VI HAR ALLA AUTISTISKA DRAG

På Lunaskolan, som är en alternativ grundskola, är det inte normaliseringen, som är det viktiga, utan att man kan skapa individuella lösningar för varje elev utan att eleven uppfattas som avvikande. Vi hälsar på i klass R1, där alla elever har Aspergers syndrom och dit de flesta av eleverna kommit efter ett långt sökande och många misslyckanden i andra skolformer. Eleverna går sista året i grundskolan och ska vidare till gymnasiet.

En rad exempel visar på hur fasta rutiner och struktur underlättar skolarbetet. Skolan anpassar miljöer, tider,

gruppstorlekar och hjälpmedel för att undvika att eleverna distraheras i sitt arbete av exempelvis ljud, ljus, lukter och oväntade förändringar i schemat. Läroplan och kursplaner är desamma som i vanliga grundskolan, men i provsituationerna kan anpassningar göras så att man exempelvis kan få ersätta ett skriftligt prov med ett muntligt.

Eleverna är medvetna om sin diagnos och sina svårigheter och kan tala om det i gruppen, samtidigt som de också är medvetna om sina begåvningar och förmågor. Ständigt närvarande personal med stort engagemang i sin uppgift gör skolan till en plats man inte vill skolka ifrån.

Programmet avslutas med en intervju med författaren och handledaren Gunilla Gerland. Hennes bok *En riktig människa* handlar om hennes egen uppväxt med Aspergers syndrom. Hon reder i programmet ut begrepp som Symptomtriaden, talar om diagnoser och kriterier och tar upp några vanliga feltolkningar av beteenden hos personer med Asperger. Att öka toleransen i samhället för människor med AST är det övergripande målet för Gerland.

Frågor

I pedagogisk verksamhet kan vi inte välja vilka elever vi får möta. De finns i klassen eller gruppen. I det här programmet möter vi lärare som valt att arbeta med elever med funktionsnedsättningen AST. De arbetar på en skola som inriktat sig på att ta emot dessa elever

- Hur ser du på att välja att arbeta med denna elevgrupp enskilt kontra att ta emot samma elever i ordinarie klass?

På Lunaskolan jobbar man med olika tekniker och redskap för att skapa struktur med tydliga scheman, förebygga omkastningar av planering och så vidare. Samverkan med hemmet, kontinuitet, öppen dialog och reflekterande samtal är inslag som medvetet används som pedagogiska verktyg.

- Hur skiljer sig arbetsmetoder och -verktyg från arbetet i ordinarie undervisning?

Lärarna talar om att individualisera och att vara med eleverna hela dagen i olika aktiviteter.

- Hur blir man en viktig vuxen?
- Om du skulle vara i en sådan här skolverksamhet, vilka för- och nackdelar ser du då?
- Vad får du för idéer om planering och uppföljning av elevprestationer?
- Jämför med arbetet i ordinarie skola: Vad är lätt och vad är svårt tror du?

Lärarna läser av eleverna, anpassar upplägg och krav och höjer kraven successivt.

- Hur tror du att det kan göras målmedvetet och samtidigt tydligt?

Eleverna i programmet har samma krav på sig som andra elever i skolan. Målen är desamma. Vid provsituationer kan formerna för examination anpassas till elevens behov. Till exempel kan lärarna ge mer tid eller låta eleven redogöra för en uppgift muntligt i stället för skriftligt.

- Hur ser du på de här möjligheterna?

En tät dialog med eleverna kan leda arbetet framåt. Eleverna samtalar om vilka svårigheter de själva har, om sina värderingar och om skolarbetet. Dialogen löper som en röd tråd genom dagen och blir ett kitt mellan olika uppgifter och hur man ska hantera dessa.

- Hur ser du på konceptet att väga samman individuell anpassning med att använda gruppen som resurs?
- Vad har du lärt av lärarna och mötet med eleverna på Lunaskolan?

Utbildning om vad funktionsnedsättningen innebär är A och O för att arbetet ska lyckas i mötet med de här eleverna, menar Gunilla Gerland. Hon anser att alla i samhället behöver mer kunskap om funktionsnedsättningen.

- Håller du med om det, och hur skulle det kunna gå till?

En ökad diagnostisering har bidragit till en slags differentiering där benämningar som autism och Aspergers syndrom ges olika värde enligt Gerland. Den faktiska skillnaden mellan någon med den ena eller andra diagnosen kan vara liten. Diagnosen autismspektrumtillstånd eller AST ses som ett samlingsbegrepp.

- Hur tänker du om att diagnostisera och vad det får för konsekvenser?

4. ALBINS VÄG TILLBAKA

Albin har Aspergers syndrom, men det dröjde onödigt länge innan man gjorde en utredning, fastställde en diagnos och hittade en skolform som han kunde finna sig tillrätta i. Föräldrarna berättar om att Albins uppgivenhet resulterat i utbrott i hemmet och att han vägrat att gå till skolan. Omgivningens bristande förståelse har varit påfrestande för familjen.

Den stora förändringen kommer när kommunens specialpedagog förstår att vägen till Albins hjärta går via ett husdjur. Albins katter ger honom ro och glädje och det gör också Essie, den danska gårdshunden, som Albin börjar agilityträna. Essie blir den som ska ta honom tillbaka till skolan.

Den pigga lilla hunden deltar i undervisningen genom sin närvaro, men hon förs också in i undervisningen på

flera roliga och ovanliga sätt. Att Albin är duktig i sin träning och kommunikation med Essie stärker honom och han börjar tycka det är roligt att då och då träffa några av sina klasskamrater och ha lektioner med dem i ett mindre sammanhang. Kort sagt: Essie avdramatiserar tillvaron i skolan.

Skolans rektor, kommunens specialpedagog, hundpsykologen, (tillika Essies matte) och Albins lärare planerar regelbundet nya steg i Albins återanpassning i samråd med Albins föräldrar. En okonventionell och fantasifull metod räddade inte bara en förtvivlad Albin utan också hans skolresultat. Programmet slutar med att Albins mamma rådgör med en jurist på Autism- & Aspergerförbundet inför sonens fortsatta skolgång, då han ska vidare till gymnasiet.

Frågor

- Hur ser du på att skapa nya, okonventionella lösningar inom ramen för den vanliga skolan?

Rektor, specialpedagog, hundpsykolog och lärare involveras i ett upplägg som skraddarsys för Albin. De arbetar med uppföljning och återkoppling. Allas synpunkter tas tillvara.

- Hur ser du på detta teamwork?
- Vad tror du rektors inställning har för betydelse?

I filmen nämner ombudet på Autism- & Aspergerförbundet att utbildning och kunskap samt personlig fallenhet hos pedagogerna är avgörande faktorer för att det ska kunna fungera i skolan.

- Hur ser du på utbildning kontra fallenhet för att hantera uppgiften?

I programmet får vi veta att det finns flera vägar att gå för att skraddarsys upplägg i skolan och övergång till studier på gymnasiet. För att skapa lösningar behöver man alltså även kunskap om vilka rättigheter man har och vilket stöd som man kan fråga efter.

- Inventera och diskutera vilka resurser som finns på din skola/i din kommun/region?

Familjens situation har förbättrats betydligt sedan arbetet med skolan lagts upp med hänsyn till pojkens specifika behov. Vi kan se glada föräldrar och vi kan se en motiverad pojke som arbetar med skoluppgifter som är "essifierade".

- Hur ser du på att hantera motivation, krav och lärande i skolan för Albin?
- Hur ser du på att använda en omvänd integrering och att låta klasskamrater vara delaktiga i att skapa lärandesituationer?
- Vad ser du som förtjänster, svårigheter och utmaningar i ett sådant arbete?

Tydligt är att Albin har kommit in i skolan igen och att han arbetar med skoluppgifter. Han har en anpassad studiegång. Han följer en plan som ska stärka hans möjligheter, socialt och inlärningsmässigt. Skolan har upprättat ett åtgärdsprogram.

- Finns det upplevelser och erfarenheter som du kan dra paralleller till? Beskriv vad du lärt av dessa tillfällen!
- Vad i den traditionella lärarrollen begränsar möjligheterna att ge Albin en dräglig tillvaro i skolan?
- Sammanfattningsvis, vad har du lärt dig av mötet med Albin och hans skolsituation?

5. TVÅ SJÄLAR – SAMMA PATOS

Ju tidigare man kan hjälpa barn där man anar en neuropsykiatrisk funktionsnedsättning desto större förutsättningar får dessa barn att rustas språkligt och socialt. Så tänkte specialpedagogen Ann-Charlotte Lindström i Sickla skola, när hon startade kommunikationsklassen för förskolebarn med förmodad och diagnosticerad autism. Barnen i klassen har väldigt olika förmågor, men tränas i att vara tillsammans. Leken, samlingen och rasten är tillfällen att observera barnens förmåga att komma överens, vänta på sin tur, att förlora i leken och komma igen. Tanken är att kommunikationsklassen ska vara en sluss in i den vanliga skolan, men bara när man är mogen.

Margareta Lundkvist är autismpedagog på en särskola i Lidköping. Hon har lyckats med att få barn med olika grad av autism, ofta utan tal, att knäcka läskoden. Lundkvist har utvecklat ett lässtimulerande material som är enkelt och attraktivt och som samtidigt tränar hand, öga och tanke. En av eleverna är Haris, 9 år. Han läser idag obehindrat vuxentext, har undervisning i modersmålet bosniska och börjar nu nosa på det tyska språket! I programmet visar han sin lärare hur han tar sig ut på Youtube för att se och höra sitt favoritband Kraftwerk.

Frågor

I det här programmet möter vi både yngre och äldre barn i skolmiljö.

- Vad ser du för likheter och skillnader i undervisning för yngre barn respektive tonåringar? Hur ser du på att stöd tidigt ska sättas in för elever med AST?
- Undervisning, lärande och lek, hur ser du på det?

"I leken kunde vi nå varandra", säger en av pedagogerna. Leken används som ett medel för kommunikation, språk och socialt utbyte för eleverna med AST. Pedagogerna ger uttryck för att ett aktivt deltagande i lek är viktigt för att stimulera eleverna.

- Hur ser du på de vuxnas roll i lek med barn/elever med AST?

Pedagogerna använder sig av olika material, metoder

och strukturer i arbetet med att stärka lärandet för elever med AST.

- Hur ser du på det?
- Tror du en metod eller kanske ett förhållningssätt är mer gynnsamt än andra för vissa barn/elever?
- Hur ser du på att arbeta med lek kontra material och struktur som medel för lärande? I programmen ges exempel på båda arbetssätten.

Pedagogerna talar om att eleverna i vissa avseenden har samma slags behov och i andra helt olika behov. Detta försöker man balansera i planering av aktiviteter.

- Hur ser du på att hantera elevers olika behov kontra att samordna aktiviteter?

Pedagogerna skapar utbildningssituationer som ger möjlighet till kommunikativt utbyte – något som elever med AST behöver ges många tillfällen till. Det finns även situationer i programmet där vi ser att eleverna arbetar en och en i avskilda arbetsplatser, så kallade kontor.

- Hur ser du på att organisera aktiviteter i grupp och enskilt för att träna kommunikation?
- Reflektera över rutiner, begriplighet, hanterbarhet och mening (Antonovskys teori)!
- Hur skapas motivation för lärande och utbyte för de olika eleverna?
- Hur ser du på samordning mellan hem och skola? (Jämför med program 3. Albins väg tillbaka.)
- Vad tänker du om pedagogernas syn på sina elever och på deras arbetsmetoder?

6. SE TILL MIG SOM SYSKON ÄR

Mimmi (se program 1) har en syster som heter Lisa som är 10 år och Kalle (se program 2) har en bror som heter Wille som är 18. Programmet handlar om att vara syskon i en familj som lever med autism. I programmet berättar föräldrarna om sin uppvaknande oro för hur Lisa har haft det under tiden man försökt ordna tillvaron för Mimmi. Lisa kommer till tals via sin berättelsebok och via den sång hon improviserar fram på julafton. Den sången handlar om hennes känslor för Mimmi och det obegripliga med Mimmis "svårigheter".

Wille tar efter år av tystnad till orda på en svensklektion och "kommer ut" med att han har en bror med autism. Klassen lyssnar andlöst till hans berättelse om de "pappatomma" åren och om att det också finns goda stunder i ett liv med autism. Att syskon inte får komma till tals och berätta om sina liv i skuggan av autismen, innebär en fara för dessa barns välmående, menar psykologen och psykoterapeuten Christina Renlund. Risken finns att dessa barn utvecklar psykisk ohälsa. Renlund har utvecklat en rad verktyg att sätta i händerna på barn och deras föräldrar, som hjälp för barnet att förmedla de känslor, tankar och frågor man kan ha när man är litet eller stort syskon i en familj med autism.

Frågor

Det finns många syskon i de elevgrupper och familjer du möter eller kommer att möta.

- Vad betyder det för uppväxten och den egna utvecklingen att ha ett syskon med AST, tror du?

Föräldrarna bidrar med sina berättelser om syskonen.

- Finns det likheter eller skillnader mellan föräldrarnas och syskonens berättelser?
- Finns det likheter eller olikheter mellan syskonens berättelse om lillasyster respektive lillebror?
- Om du tänker dig in i familjernas situation. Hur skulle du själv klara den?

Lisa skapar egna sätt att bearbeta och uttrycka glädjen och sorgen över sin syster och att inte alltid ha henne nära.

- Vad kan vi lära av detta?

Kalles storebror Wilhelm håller föredrag i skolan om att vara just storebror till Kalle. Wille har en bild av sin bror som om han "är inlåst och gömd bakom nånting och nyckeln är försvunnen".

- Hur hanterar Lisa och Wille sina roller i sina familjer?
- Hur tänker du om att berätta för kamraterna?
- Som förälder eller lärare, vad är det man behöver veta, ta ställning till, hantera för att bemöta syskonet?

Det är skolans ansvar att vara uppmärksam på om ett syskon i familjer med AST behöver stöd.

- Kan lärare, förskolelärare och specialpedagog bidra till att stödja syskon?
- Vilka idéer får du själv om detta?

Psykologen Christina Renlund säger i programmet att syskonen behöver få sätta ord på vad de upplever.

- Har du elever som behöver få tala om sitt syskonskap?
- Att låta dem beskriva och på olika sätt gestalta sina erfarenheter och upplevelser som kan komma andra till del, hur ser du på det?
- Vad tar du med dig från mötet med syskonen och deras beskrivningar och upplevelser? (I program 7. Tvillingarna Lundholm tas syskonrelationen också upp.)

7. TVILLINGARNA LUNDHOLM

Axel Lundholm är 19 år och läser Elektroteknik på LTH i Lund. Hans tvillingbror Nils går på Ikasus friskola i Vallentuna och följer tränings skolans kursplan för gymnasiet. Axel har varit frisk under uppväxten och har kunnat utvecklas till en självständig ung man. Nils, däremot, utvecklade redan som liten autism. Tillkom-

mande fysiska sjukdomar som epilepsi och problem med näringsupptaget har försvagat honom, så att han idag sitter i rullstol, har mist sitt tal och är hjälpberoende alla dygnets timmar.

När programmet börjar är pojkarna 6 år och Nils är rörlig och glad och börjar så smått lära sig tala. När vi söker upp familjen 13 år senare är situationen radikalt förändrad.

Historien om tvillingarna Lundholm berättas växelvis av Nils föräldrar och av Axel. Föräldraperspektiv och syskonperspektiv är olika, men oavsett synvinkel delar man oron och har samma mål; bästa tänkbara liv för Nils.

Glimtar från träningsstunder på Ikasus, assistentens arbete i hemmet samt familjens bestyr när natten faller beskriver ett vanligt dygn i Nils liv.

Programmet ger bilden av två små tvillingpojkar som växer till unga vuxna och hur deras liv utvecklas. Återigen ett föräldrapar, och nu möter vi dem vid olika tidsperioder i sina söners liv.

Frågor

- Hur uppfattar du föräldrarna till Nils och Axel i relation till de andra föräldraparen i serien?
- Hur tänker du om dina egna känslor, din kunskap och erfarenhet av möten med föräldrar och syskon i en familj som lever med autism?
- Vad betyder det när diagnoser över tid tillkommer och förändras?
- Om du ser till de båda pojkarnas utveckling. Vad ser du?
- Vad kan du ta med dig till din profession eller till möten med familjer?
- Ger denna syskonrelation något annat än den mellan Mimmi och Lisa eller Kalle och Wilhelm?

Nils mamma konstaterar att om Nils fortsatta liv "ska bli drägligt" kan skolan i den form han går i idag aldrig ta slut.

- Hur hanterar man att stöd är ett livslångt projekt?

Resurser är något man måste ompröva hela tiden utifrån behov och situation.

- Hur ser du på att föräldrar och skola alltid ska behöva fungera som agenter för sina barn/elever?

Skola och hemliv ska fungera i en familj med autism och insatser måste överlappa varandra. Det handlar om att ta ansvar och bygga kontinuitet.

- Vad vill du säga om utbildning och kunskap i relation till detta?

- Går det att känslomässigt värja sig när man får barnens, elevernas, syskonens och föräldrarnas berättelser så nära berättade? Hur gör du?

Familjen behöver dela sin vardag och familjeliv med olika professioner och vice versa.

- Vad tror du man behöver för personligt stöd för att orka? Hur kan man få det?
- Hur kan vi bli bättre på att stödja varandra? I omsorg och lärande?

Tv-mediet, och medier överhuvudtaget, arbetar med att beröra och störa våra känslor.

- Vad händer med livssyn (och profession) i mötet med familjerna och eleverna?

8. SÅ NÄRA ETT JOBB MAN KAN KOMMA

På tröskeln till vuxenlivet väntar nya utmaningar: Flytta hemifrån, bli självständig och komma ut i arbete. I programmet gestaltar skådespelaren Susanna Harju-Jeanty den kamp en ung kvinna med Aspergers syndrom får utkämpa för att göra sig förstådd och attraktiv på arbetsmarknaden. Fem olika exempel på dagliga verksamheter (DV) presenteras i programmet: Radio Fyris, som gör internetsänd radio och tv, Elfviks stall, för den som vill arbeta med djur, Mattransporten, som levererar mat till pensionärer, företaget Mind me, som tränar unga vuxna i vardagsekonomi, i att skriva ett cv och att stärka sin självbild. Sist besöker vi verksamheten Misa, som erbjuder DV både "inne på kontoret" och ute i samhället. Programmet avslutas med en kommentar från professor Christopher Gillberg. Han menar att den höga värderingen av social kompetens kan hindra arbetsmarknaden från att lära känna och dra nytta av den begåvning och kreativitet många med autismspektrumtillstånd besitter.

Frågor

Det avslutande åttonde programmet beskriver steget från ung till vuxen och vidare till ett självständigt arbete.

- När blir man vuxen? Vem är normal?
- Hänger livssituationerna för huvudpersonerna i programmet samman med de liv du sett börja i de övriga programmen? Hur ser du på möjligheter/svårigheter?
- Vad är dina tankar och reflektioner om huvudkaraktärernas möjligheter till ett bra liv?
- Vilken roll menar du att utbildningens och omsorgens professioner spelar?
- Hur ser du på förutsättningarna att bli någon att räkna med i arbetslivet om man har en diagnos inom AST?

Alla barn och unga har rätt till utbildning, stöd, omsorg och fostran för att utveckla sina alldeles unika förmågor och för ett livslångt lärande.

- Vad behövs i samhället för att klara den utmaningen?
- Vad vill du ta med dig från den här programserien för att bidra till att det förverkligas?
- Har programmen rört vid dina tankar och din kunskap inom området autism (AST)?
- Kan du se att du i din profession kommer att komma tillbaka till programmen? Vad är nyttan av programmen?
- Sluts cirkeln om barnets utveckling och lärande?

FÖRSLAG PÅ VIDARE LÄSNING

FORSKNING, NÅGRA AVHANDLINGAR OM AUTISM

Falkmer Marita (2013). *From Eye to Us*. En avhandling som belyser hur vuxna med AST kan ha svårigheter med att tolka ansiktsuttryck. De ser förmodligen mer på munnen än ögonen vid dialogkontakt. De riskerar att komma utanför social gemenskap i till exempel skolan. Det blir viktigt att lärare kan stödja och överbrygga så att samspel och delaktighet är möjligt att upprätta. Avhandling: Högskolan i Jönköping.

Nygren, Gudrun (2012). *Screening and Diagnosis of Autism Spectrum Disorders*. Avhandlingen visar hur man tidigt på BVC kan diagnostisera för att upptäcka autism hos små barn för att insatser ska kunna sättas in. Screening har utarbetats och prövats som ett inslag vid tvåårskontroll vid Barnavårdscentralen med gott resultat. Göteborg: Sahlgrenska Universitetssjukhuset.

Thunberg, Gunilla (2007). *DART – AKK och autism*. En studie om fyra barn med autism och deras kommunikation med och utan samtalsmedel i hemmet. AKK står för alternativ kommunikation som kan underlätta kommunikation. Till exempel kan bilder, symbolspråk, tecken eller teknik användas här. Göteborg: Sahlgrenska Universitetssjukhuset.

Wetso, Gun-Marie (2006). *Lekprocessen – specialpedagogisk intervention i (för)skola. När aktivt handlande stimulerar lärande, social interaktion och reducerar utslagning*. Avhandlingen bygger på fallbeskrivningar. Teorier om kommunikation och lärande vävs samman i tätta beskrivningar av insatser i de pedagogiska praktikerna. I studien ingår 9 rektorsområden, 25 arbetslag och 40 barn (i ålder 2,7-13 år) och föräldrar. Vi följer barnen från förskola till förskoleklass och skola. I studien möter ni *Pojken på golvet*, *Flickan i hörnet*, *Flickan med kraften*, *Pojken utan ord* och *Pojken och utmaningen*. Stockholms Universitet Specialpedagogiska Institutionen.

FAKTABÖCKER OM AUTISM

- Aspeflo, Ulrika (2010) *Aspeflo om Autism*. Pavus Utbildning
- Aspeflo, Ulrika & Gerland Gunilla (2009) *Barn som väcker funderingar*. Pavus Utbildning
- Attwood, Tony (2000) *Om Aspergers syndrom*. Natur och Kultur
- Dillner, Maggie & Löfgren, Anna (2013) *Rätt att leka! Hur barn med autism kan erövra leken hemma, i förskolan och skolan*. Pavus utbildning
- Gillberg, Christopher & Peeters, Theo. (2001). *Autism: Medicinska och pedagogiska aspekter*. Studentlitteratur.
- Gillberg, Christopher (2011). *Barn, unga och vuxna med Asperger syndrom: normala, geniala, nördar?* Studentlitteratur
- Gerland, Gunilla (2010) *Arbeta med Aspergers syndrom. Hantverket och den professionella rollen*. Pavus Utbildning
- Jakobsson, Inga-Lill & Nilsson, Inger (2011) *Specialpedagogik och funktionshinder*. Natur&Kultur
- Lindberg, Carolina & Mårtensson Malin (2011). *Familjevardag med autism och Asperger-om att komma vidare efter diagnosen*. Gothia Förlag.
- Renlund, Christina(2009) *Litet syskon – om att vara liten och ha en syster eller bror med sjukdom eller funktionsnedsättning*. Gothia.
- Wing, Lorna (2012). *Autismspektrum handbok för föräldrar och professionella*. Studentlitteratur.

BIOGRAFIER OM ATT LEVA MED ELLER NÄRA NÅGON MED AUTISM ELLER ASPERGERS SYNDROM

- Abrahamsson, Lotta (2010). *Tänk om! En bok om Autism, Aspergers syndrom, ADHD och andra förmågor*. Gleerups Förlag
- Brattberg, Gunilla (2013). *Dömd att bli missbedömd – om det osynliga funktionshindrets dilemma*. Förlag: Värkstad.
- Gerland, Gunilla (2010). *En riktig människa*. Studentlitteratur
- Hjelm, Fredrik (2008). *Vad händer med Kalle? En pappa berättar*. CURA förlag
- Lexhed, Jenny (2008) *Det räcker inte med kärlek. – En mammas kamp för sin son*. Bonnier Pocket.
- Lindberg, Carolina (2011). *En alldeles särskild familj: att vara familjehem för unga med autism och Asperger*. Gothia Förlag
- Norrö, Gunnel (2011). *Aspergers syndrom: har jag verkligen det?* Riksföreningen Autism

BÖCKER OM AUTISM OCH ANDRA FUNKTIONSNEDSÄTTNINGAR SOM BYGGER PÅ FORSKNING

- Broberg, Anders, Kerstin Almqvist, Tomas Tjus (2003). *Klinisk barnpsykologi: utveckling på avvägar*. Natur och Kultur
- Hejlskov Elvén,Bo (2009). *Problemskapande beteende vid utvecklingsmässiga funktionshinder*. Studentlitteratur
- Hejlskov Elvén, Hanne Veje, Henning Beier (2012). *Ut-*

- vecklingsrelaterade funktionsnedsättningar och psykisk sårbarhet: om annorlunda barn*. Studentlitteratur
- Hwang Philip, Björn Nilsson (2011). *Utvecklingspsykologi, 3.e utg*. Natur och kultur.
- Tideman, Magnus (2000). *Normalisering och kategorisering*. Studentlitteratur
- Tideman, Magnus (2000). *Perspektiv på funktionshinder*. Studentlitteratur

BÖCKER OM FORSKNING OM ORSAKER TILL BETEENDE OCH REAKTIONER

- (Bo Hejlskov relaterar till dessa i program 2. *Hur ska vi lära oss förstå Kalle?*)
- Lam, G. Giles, A. & Lavander, A. (2003). *Carers' Expressed Emotion, Appraisal of Behavioural Problems and Stress in Children Attending Schools for Learning Disabilities*. Journal of Intellectual Disability Research. Volume 47, Issue 6, pages 456–463, September 2003.
- McDonnells A. (2010). *Managing Aggressive Behaviour in Care Settings*. UK, Wiley-Blackwell
- Tetzchner, S. (2003). *Utfordrende atferd hos mennesker med lærehemning. Betydning av kommunikasjon, boforhold og tjenester*. Norge, Gyldendal
- Wedig & Nock (2007): *Parental Expressed Emotion and Adolescent Self-injury*. Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry 46(99)1171-8
- Woodcock, L. (2010). *Managing Family Meltdown: The Low Arousal Approach and Autism*. UK, Jessica Kingsley Publishers

BÖCKER FÖR BARN OM AUTISM. SKÖNLITTERATUR

- Bergström, Gunilla (2007). *Stora boken om Bill & Bolla: Han är så klok och hon är en stolla*. Dubbelvolym där Ramsor och tramsor om Bill och Bolla och Tokigt och klokigt, mera rim om Bill och Bolla ingår. Raben & Sjögren. 64 s.
- Ingwör Björnsdotter (2013) *Fröken Russin Nyponkvist, Recito*. 52 s.
- Francisco X, Stork (2013) *Marcelo i den verkliga världen*. B Wahlström .304 s.

BÖCKER OM SYSKONSKAP

- Gorrod, Louise (2002) *Min bror är annorlunda*, Riksföreningen Autism . 20 s.
- Renlund, Christina(2009) *Litet syskon – om att vara liten och ha en syster eller bror med sjukdom eller funktionsnedsättning*. Gothia.
- Selmer, Aksel (2000) *Vår lilla syster*, Almqvist & Wiksell. 96. Bilderbok

BÖCKER FÖR BARN OCH UNGDOM OM ASPERGERS SYNDROM

- Hoopmann, Kathy (2004) *Mysteriet med den blå flaskan: ett aspergeräventyr*. Cura. 69 s.
- Hoopmann, Kathy (2005) *Möss och utomjordingar: ett aspergeräventyr*. Cura. 79.s
- Jägerfeld, Jenny (2010) *Här ligger jag och blöder*. Gilla Böcker. 251 s.

Mohlin, Mie o Medhus, Magne (2009) *Martes bok*. Cura. 106 s.
Polleryd, Kicki (2011) *Abbe 8 år och 43 dagar – en bok om Aspergers syndrom*. Sivart. 42.s.

FAKTABÖCKER FÖR UNGA

Ekman, Oskar, redaktör (2005) *Jag är ändå jag: fyra killar om Aspergers syndrom*. Cura: Stöd- & resursgruppen. 127 s.
Gerland, Gunilla (2003) *Aspergers syndrom – och sedan?* Cura . 42 s
Jackson, Luke (2005) *Miffon, nördar och Aspergers syndrom*. Cura. 174 s.

TIDIGARE UR TV-PROGRAM

www.urplay.se och www.ur.se.
Här finner du fler program om autism och Aspergers syndrom. Föreläsningsserien UR samtiden innehåller ett stort antal föreläsningar om forskning på området.

TEMASIDA FÖR BL A SERIERNA LIV MED AUTISM OCH ORKA

www.ur.se/Tema/Se-mojligheterna-hos-elever-med-autism

ANDVÄNDBARA LÄNKAR TILL NÄTVERK OCH FÖRENINGAR

www.skolporten.se
Här kan du läsa om vad skolforskning genererat, t.ex. avhandlingar om autism.

www.skolverket.se
Här kan du läsa om skolans uppdrag och aktuella nyheter.

www.spsm.se
Specialpedagogiska skolmyndigheten. Här kan du läsa om forskning och framsteg inom området specialpedagogik och området autism.

www.autismforum.se
Finns i Stockholm och Göteborg samt forum på nätet för utbyte.

www.autism.se
Autism- och Aspergerförbundet. Förbundet ger ut tidsningen Ögonblick med fyra nummer per år. Här kan du köpa litteratur, film och informationsmaterial.

www.sbu.se
SBU – kunskapscentrum för hälso- och sjukvård. Här kan du finna rapporter och utvärderingar. SBU är en statlig myndighet med uppgift att kritiskt granska hälso- och sjukvårdens metoder och utvärdera metodernas nytta, risker och kostnader.

<http://www.agrenska.se/Syskonkompetens> Ågrenska är ett nationellt kompetenscentrum för sällsynta diagnoser och en unik mötesplats för barn, ungdomar och vuxna med funktionsnedsättningar, deras familjer och professionella. De har en webbsida – SYSKONKOMPE-TENS- med ny kunskap om hur det är att vara syskon till en syster eller bror med funktionsnedsättning

LÄNKAR TILL STYRDOKUMENT SOM REGLERAR VERKSAMHET I SKOLAN

Lgr 11. (2011). *Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet*. www.skolverket.se
Lpfö 98 rev 10. (2010). *Läroplan för förskolan*. Utbildningsdepartementet. www.skolverket.se
Lpo 11. (2011). *Läroplan för särskolan*. Utbildningsdepartementet www.skolverket.se

Rutiner för utredning och beslut. Om mottagande i den obligatoriska särskolan. Skolverket (2001:23) Beställningsnummer: 01:669